

ЗНАЧЕННЯ «РУСЬКОЇ ЧИТАНКИ» В. БИРЧАКА ДЛЯ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВНОЇ СВІДОМОСТІ УЧНІВ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 25.
УДК 81 (092)

Белей Мар'яна. Значення “Руської читанки” В. Бирчака для формування української мовної свідомості учнів; 12 стор.; кількість бібліографічних джерел – 24; мова українська.

Анотація. У статті досліджуються мовні й лінгводидактичні аспекти підручника В. Бирчака “Руська читанка” (1922), з’ясовується значення книги для формування української мовної свідомості учнів та утвердження української літературної мови на Закарпатті у 20-40-х роках ХХ ст.

Ключові слова: українська етнічна свідомість, мова в школах Підкарпатської Русі, підручник із літератури, виховне спрямування читанки, лексикографічні примітки, В. Бирчак.

Одним з активних соратників Августина Волошина у здійсненні культурно-освітньої політики на Закарпатті в період буржуазної Чехословаччини був Володимир Бирчак. Як А. Волошин, так і В. Бирчак ще в 20-х роках ХХ ст. вели боротьбу за духовне визволення закарпатців від чужоземного поневолення, за піднесення освіти.

Наукова спадщина Володимира Івановича Бирчака, як і його життя, окреслюється широкими координатами, вона значна і належним чином ще не оцінена.

Про культурно-освітню діяльність професора Ужгородської реальної гімназії В. Бирчака свідчить його керівна функція в товаристві “Прогрес”, діяльність як дійсного члена товариства ім. Т. Г. Шевченка, у якому віддавав багато сил, енергії і знань формуванню закарпатської молоді навколо здійснення української національної ідеї. У своїх споминах про Карпатську Україну Володимир Бирчак підкреслював, що “добре знав українську молодь Закарпаття як професор, ще більше пізнав її у “Пласті”, в пластовому таборі чи в часи прогулянок”. Педагогові імпонувало, що до нього ставилися не просто як до професора – він згадував, що “утримував порядок не своїм урядовим, а особистим авторитетом”. “Я любив цю молодь, – зізнавався Бирчак, – і вважав за свій обов’язок як розумного старшого громадянина – жити в контакт з молоддю. Вони вчилися багатько від мене, і я вчився від них; ось так вирівнювались різниці поглядів між нами” [3, с. 16].

В. Бирчак був не лише активним культурним діячем, а й талановитим викладачем гімназії. Він читав лекції на академічному рівні, з високою майстерністю, що свідчила про гуманістичну спрямованість, професійні методичні знання, психолого-педагогічні здібності, емоційні устої, оптимістичне прогнозування на педагогічну освіту. Проблемним питанням його діяльності було активізувати інтелектуально-пізнавальну діяльність гімназистів, що, на його думку, і є одним із важливих факторів свідомого опанування змісту державної програми [10, с. 6]. Педагог переживав, як сформується молоде покоління, від котрого залежатиме дальший розвиток української ідеї.

На думку Р. Офіцинського, “комуністична система змогла стерти добру пам’ять” про В. Бир-

чака, а ті, хто міг виправити становище, “в умовах розкутого сьогодення” з його життя і творчості “не зовсім витерли пилітку спецхранів” [18, с. 5]. Першими науковцями, які зробили спробу наукового вивчення культурно-освітньої спадщини В. Бирчака, були відомі словацькі дослідники з питань літературознавства Л. Бабота [1] та О. Рудловчак, пізніше – М. Мушинка, Ю. Шерегій. Багато у справі дослідження біографії В. Бирчака зробив закарпатський краєзнавець, журналіст В. Іваньо, який уперше в пресі звертається до матеріалів з архівної справи про арешт ученого [12–14]. У формі популярного нарису звертається до постаті В. Бирчака письменник В. Басараб [20]. Варті уваги газетні публікації Л. Кудрявської [15] та Н. Панчук [19] про вшанування пам’яті В. Бирчака. Дуже цінною слід уважати публікацію листів В. Бирчака. Глибоку наукову оцінку творчої спадщини Бирчака-літературознавця зробив академік О. Мишанич [16]. Педагогічну діяльність В. Бирчака аналізували П. Ходанич [21–24], В. Гомоннай, В. Росул [10]. У цих розвідках визначено роль і місце В. Бирчака в культурному і суспільно-громадському житті України, його заслуги у становленні демократичних засад у школі та освіті Закарпаття. Про спадщину В. Бирчака в контексті історії українського мовознавства писав Б. Галас [6].

Про життя, творчість і діяльність В. Бирчака варто знати більше не лише в розрізі його літературної і педагогічної діяльності, громадсько-політичної активності, а й у плані його причетності до розробки актуальних для свого часу мовознавчих і лінгводидактичних питань, про які не можна забувати нині при висвітленні історії української літературної мови й історії української лінгвістичної думки.

Актуальність наукової розробки обраної нами теми впливає передусім із того, що вона лише частково потрапляла в поле зору науковців; вона пов’язана з комплексною науковою темою кафедри української мови УжНУ – “Історія української мови та мовознавства на Закарпатті у загальноукраїнському контексті”.

Навколо імені В. Бирчака ще не ліквідовані так звані “білі плями”, тому дослідження матеріалів, що стосуються питань мови та мовознавства у

спадщині В. Бирчака слід продовжувати й поглиблювати.

Об'єктом нашого дослідження є підручник Володимира Бирчака "Руська читанка для III. класу гімназійної і горожанських шкіл" 1922 року видання [2].

Предмет дослідження – порушені В. Бирчаком мовознавчі питання у зв'язку з виробленими ним засадами читанки як навчальної книги, зокрема ті, що стосуються проблем формування української мовної свідомості учнів та утвердження української літературної мови на Закарпатті у 20–40-х роках ХХ століття.

Джерела фактичного матеріалу – науково-педагогічні твори В. Бирчака (передусім "Руська читанка для III. класу" 1922 р.), критичні відгуки на них: як давніші (зокрема Г. Геровського), так і з недавнього часу (О. Мишанич, П. Ходанич).

Мета дослідження – встановити за першоджерелами і науковою літературою, які питання мови і мовознавства порушував В. Бирчак, який вплив мали вони на формування української мовної свідомості учнів Закарпаття у 20–40-х роках ХХ століття. У відповідності з метою поставлено наступні завдання: а) проаналізувати наукові дослідження, у яких подаються відомості про позицію В. Бирчака щодо підстав і перспектив функціонування української мови на Закарпатті; б) дослідити мовно-просвітительське спрямування текстів "Руської читанки для III. класу гімназійної і горожанських шкіл"; в) охарактеризувати лексикографічні примітки до текстів підручника В. Бирчака.

Елементи наукової новизни містять наші узагальнення оцінок наукового доробку В. Бирчака в контексті мовознавства, результати опрацювання словникових приміток до текстів "Руської читанки" В. Бирчака.

Працюючи упродовж 1920–1924 рр. службовцем крайового шкільного управління в Ужгороді, Володимир Бирчак організовує систему освітніх закладів (народні школи, гімназії, горожанські школи, вчительські семінарії), займається організаційними питаннями написання підручників, посібників для шкіл Закарпаття, сам пише підручники для горожанських шкіл та гімназій [22, с. 45]. На той час він мав педагогічний досвід, набутий у гімназіях Львова, Дрогобича, Кам'янець-Подільському університеті, навички науковця, здобуті у Науковому товаристві ім. Шевченка. Формуючи зміст підручників, учений орієнтувався на праці І. Франка, М. Драгоманова, М. Грушевського, В. Гнатюка, Я. Головацького. Він вивчив праці закарпатських педагогів, учених, літераторів: О. Духновича, М. Лучкая, І. Раковського, А. Волошина, Є. Сабова, О. Павловича, Є. Фенцика, Ю. Жатковича та ін. Важливо, що орієнтувався В. Бирчак і на найкращі зразки чеської та австрійської навчальної літератури, зробив детальний аналіз місцевих підручників та підручників для галицьких гімназій О. Родзиковича, О. Барвінського, М. Возняка. Така ґрунтовна підготовка допомогла йому визначити методику лі-

тератури як навчальний предмет і особливе місце її у системі гімназійної освіти [20, с. 188].

У 1922 р. В. Бирчак створює перші у краї науково обґрунтовані системні підручники з літератури "Руську читанку" для I, II, III класів гімназійних і горожанських шкіл. У 1928 році виходить "Руська читанка для IV. класу гімназійної і горожанських шкіл". Ці унікальні підручники, які поєднують хрестоматії і теорію літератури, використовувалися у школах Закарпаття за рекомендацією Міністерства освіти Чехословаччини до 1939 року, до окупації краю гортійською Угорщиною.

У читанці для третього класу віддзеркалено прагнення автора дати учням знання про рідний край, прищепити любов до його народу, його мови, звичаїв. Вона методично більш ускладнена порівняно з підручниками для першого та другого класів. Тут уміщено 130 оригінальних текстів 83 авторів. Книга складена так, що в ній поєднано зразки літературної творчості закарпатських письменників та твори авторів з інших широт української етнічної території, використано тексти зі світової літератури.

Починається читанка з тексту вірша *Олександра Олеся* "Томъ Масарикови" (як данина пошани до державотворчого народу) й похвали книгам Жилия Пейо "Наши книжки" в перекладі *К. Заклинського*. Особливе місце посіли фольклорні матеріали, які широко використовувалися у тодішніх букварях і читанках для народних шкіл. *Народна творчість* представлена у різних частинах книги: народними піснями "Сиротська доля" (с. 8), "Дуб на дуба похилився" (с. 248), колядками, зібраними *Урилом Метеором* (О. Митраком), коломийками, народними приповідками та сміховинками, казками, описом народних традицій та обрядів – "Перед приходом сватачѣв" у записі *Луки Дем'яна* (с. 176). Рідний край представляють поетичні твори *О. Духновича* ("Дума на 60-лѣтний день" (с. 101), *О. Павловича* ("Коломыйка", с. 263), оповідання *Иринейя Легези* ("Як продав ондуляк Тарчулю?", с. 246), легенда *А. Кралицького* ("Кум-кум", с. 4), стаття *М. Брацайка* ("Про пѣсно коломыйку", с. 178), історичні розвідки й переклади *Г. Стрипського* ("Старша руська письменность на Подкарпатскѣй Руси", с. 95), "Оповіданя" *Стефана Тесловича* (с. 149).

Представлено багато текстів галицько-буковинських авторів: *І. Франко*: "Старе добро забуваєся" (казка) (с. 5), "Осѣнь" (с. 27), "Лис и вовк" (с. 40), "Легенда про св. Николая" (с. 70), "З Новым Роком" (с. 97), "Мѣй злочин" (с. 108), "Причта про смерть" (с. 162), "Причта про життя" (с. 211), "Причта про рѣвновагу" (с. 273), "Помылки" (с. 243); *М. Шашкевич*: "Погоня" (с. 102); *Я. Головацький*: "Рѣчка" (с. 37); *І. Воробкевич*: "Мурашка" (дума) (с. 168); *Ю. Федькович*: "Празник у Таковѣ" (с. 128), "Пречиста Дѣво" (с. 147); *М. Устиянович*: "Осѣнь в горах" (с. 15), "Рекуртка" (с. 139); *Б. Лепкий*: "Зимою" (с. 150), "До народноѣ пѣснѣ" (с. 216); *О. Маковей*: "На окопах" (с. 124), "Пустельник з Путны" (с. 182), "Хрест помѣж липами" (с. 264); *О. Назарук*: "Срѣбна земля, або Спиш" (с. 248); *В. Щурат*: "Казка про задоволеного чоловічка" (с. 97).

Чимало текстів використано В. Бирчаком із “Руської читанки” львівського професора *О. Барвінського*: “Якь були школы на Руси за князѣвъ” (с. 41), “Преподобный Нестор и жите в Лаврѣ” (с. 120), “Володимир Мономах и его “Наука для дѣтей” (с. 126), “Заложене университету в Празѣ” (с. 209), “Першѣ руськѣ письменники” (с. 234).

Наявні у читанці твори побратимів В. Бирчака за “молодомузівським” минулим: *В. Пачовського* – український переклад гімну “Славянській гимн” (автор чеського оригіналу Святоплек Чех) (с. 206), оповідання “Що то є “Просвѣта”?” (с. 240); *П. Карманського* – поезія “Мати” (с. 155).

Літературу Східної України представляють: *Є. Гребінка* – “Будяк та коноплиночка” (с. 178); *Т. Шевченко* – “Страшний косарь” (с. 85), “На Царград” (с. 107), “Выбѣр гетьмана” (с. 175), “За байраком байрак” (с. 193), “Три шляхи” (с. 211), “Косарь” (с. 85); *П. Кулиш* – “Учися, мій брате!” (с. 64), “На проци у Киѣвъ” (с. 172), “Не зѣтхай – а працѣю” (с. 240); *Марко Вовчок* – “Два сыны” (с. 37), “Що то молодѣ лѣта!” (с. 217); *М. Коцюбинський* – “Харитя” (с. 53); *Б. Грінченко* – “Зрадник” (с. 226); *П. Грабовський* – “Соловейко” (с. 266); *М. Вороний* – “Евшан зѣля” (с. 23); *С. Руданський* – “В осени” (с. 16), “Наука” (с. 62), “Жалѣбный дяк” (с. 114), “Пан и Иван в дорозѣ” (с. 220); *В. Самійленко* – “Пташки” (с. 59), *Дніпрова Чайка* “Весна” (с. 238).

Цікавими і пізнавальними є історичні розвідки *М. Грушевського* “Вѣра и религійнѣ обряды в наших предкѣвъ” (с. 35), “Подкарпатска Русь в давнинѣ” (с. 60).

Зарубіжна література представлена творами багатьох народів: американського автора *Ернеста Томпсона* “Вѣрный Чинк” (с. 132), кілька текстів узяті із сербської літератури (пісню *В. Караджича* “Невдячнѣ сыны” (с. 20) в перекладі *І. Франка*, народну думу “Смерть матери Юговенкѣвъ” (с. 207) у перекладі *М. Старицького*, болгарська казка “Королевич и ремесло” (с. 26), “Казка про одного короля” (з хитарского зборника) (с. 28). Російська література представлена розповіддю про *Л. Толстого* (с. 142), його оповіданнями “Як чортик заробив кусок хлѣба” (с. 145), “Про грѣшника, що покаявся” (с. 160), новелами *І. Тургенєва* “Старець” (с. 102), “Повѣсити его!” (с. 232), розповідями *М. Гоголя* “Богатый дрѣбно крає” (с. 101), “На Сѣч!” (с. 166), нарисом *А. Чехова* “Плутанина” (с. 157). Чеську літературу на сторінках читанки для третього класу представляють автори *Карло Гавлічек* “Про освѣту” (думки) (с. 115), *Іван Гебавер* “Чеській язык” (с. 276), *Альойз Йрачек* “Битва бѣля Лученця” (с. 267).

Проаналізувавши зміст читанки, можемо зробити висновок, що основний задум упорядника полягав у демонстрації єдності українського літературного процесу, у вихованні в учнів чуття, що твори Духновича, Франка, Шевченка – це рідна література, і мова цих творів – така ж рідна.

Важливим доказом демократичних поглядів В. Бирчака на зближення літератури і народної мови є те, що він не поділяє на групи письменників з різних територій чи країн. Подаючи тексти їхніх тво-

рів народною мовою, автор тим самим відстоював право закарпатців на навчання дітей рідною мовою, пропагував ідею мирного співіснування народів, що було особливо важливо за умов спільного проживання на Закарпатті різних за мовою, культурою, релігійними покликаннями етносів. Не афішуючи своє захоплення українською мовою, В. Бирчак схвалює її поширення у Підкарпатській Русі. У дібраному тексті про священика Стефана Тесловича (Гіядор Стрипській: “Оповѣданя Стефана Тесловича из 1637-го року”) між іншим наголошується: “Не забувайме, що коли Теслович жив, не було ще виробленого языка в Москвѣ. Письменники Пѣдкарпатскоѣ Руси вытворили собѣ литературный язык зовѣм незалежно вѣд московскоѣ мовы. Ломоносов выробив теперѣшний великоруський язык геть пѣзнѣйше Тесловича, бо о 150 рокѣвъ по ньому” (с. 149).

В. Бирчак щодо правописної форми читанки мусив підкоритися рекомендації чехословацького Міністерства шкільництва і народної освіти. Тож усі тексти (більш чи менш успішно) були “переписані” в дусі правопису І. Панькевича – того правопису, який учні вивчали на уроках *руського языка*. В. Бирчак подекуди дозволив собі не лише правописно, а й граматично наблизити закарпатським школярам тексти з не дуже звичними для них формами. Дещо він адаптував до закономірностей закарпатських говірок, думаючи, що, пройшовши через такий проміжний етап засвоєння загальнонародної літературної мови, вони згодом самостійно розберуться і в оригінальних текстах.

Не нав’язуючи термін *українець, українська мова*, В. Бирчак знаходить форми прозоро натякати, що *русини й українці* – це назви одного народу, тож і мова у них одна. У тексті “Вѣра и религійнѣ обряды наших предкѣвъ” (за М. Грушевським) повідомляється: “Наши предки, давнѣ Русини, дивилися ясними и веселыми очима на божій свѣт. Були поганами, але не знали темных, суворых богѣвъ, як нищилибы щастє чоловѣка. Найбільше славили свѣтло и тепло свѣтлоє... Святковали давнѣ Русини рѣжнѣ святки... Храмѣвъ, або церков, у давних Славян не було” (с. 35-36). “Спиш ... – названий також Срѣбною землею изза копалень срѣбла... Найдавнѣйшѣ жителѣ Спишу се Русини и Словаки” (с. 248) – із тексту “Срѣбна земля, або Спиш” закарпатці мали змогу почерпнути важливі відомості про своє історичне минуле.

Важливо, що у багатьох текстах читанки наводяться переконливі аргументи на користь освіти, і викладені вони мовою, близькою до української літературної мови, якою користувалися в Галичині:

Товариство “Просвѣта” заосновали наши земляки в Галичинѣ ще 1868-го року. Оно научало и научас народ, чего ему потреба, чтобы сам народ став господарем на своѣй землѣ (Василь Пачовський, “Що то є “Просвѣта”?”, с. 240);

Бо неосвѣченый народ не розумѣє всѣх обставин так, чтобы власным разумом мѣг про них судити, тому мусить комусь вѣрити и по його радѣ поступати. ... Освѣченый народ не потребує нѣкому вѣрити на пусте слово. Вѣн розважує все,

що почув и держитесь того, що уважає за найсправедливіше и найкорисніше (Карло Гавлчек, “Про освіту”, с. 115);

Андрей Бачинській переніс осідок мукачівських єпископів з Мукачева до Ужгороду, заложив духовну семінарію и велику бібліотеку в Ужгороді, чим положив основ не тільки до релігійного, але культурно-просвітнього життя Підкарпатських Русинів (“Як стала мукачівська єпархія самостійна”, с. 142);

Як треба нам писати и говорити по руськи, до сего маємо двох майстрів. Один то народна поезія и словесність, другий то наш старі письменники 16–18-го століття. (Гіядор Стрипській, “Оповідання Стефана Тесловича из 1637-го року”, с. 149);

Тому слідами Сквороди повинні и нині ити Русини, особливо молоді, яка учитися в школі, а вернувши з шкіл на свята або на ферії на село, сходитися из своїми давніми непросвіченими товаришами, ть певно дуже радо будуть слухати всего того, чого тамтє научилися в школі (“Григорій Скворода”, с. 226);

Просвіта се основа добробуту народа. Тільки освічений народ може здобути для себе права и здобути вже права в силі утримати в своїх руках. Тому ми всі повинні приложити своїх рук, щоби наша “Просвіта” розвивалася як найкраще, бо тільки в одній просвіті народа лежить наша будучність (Василь Пачовський, “Що то є “Просвіта”?”, с. 243).

Важливим компонентом “Руської читанки” треба вважати лексикографічні примітки до зміщених у ній текстів. Основне призначення їх – допомогти учням правильно сприйняти зміст прочитаного. Оскільки В. Бірчак до своїх обов’язків як автора-упорядника читанки ставився дуже відповідально, то лексикографічні примітки теж слід сприймати як елемент наукового підходу до читанки, як засобу навчання не лише в розрізі занять з літератури, а й міжпредметних зв’язків.

Ми виявили на сторінках “Руської читанки” (1922) понад 470 лексикографічних приміток (звідка траплялися повторювані). Ці примітки можуть мати нині самостійну лексикографічну цінність.

Література

1. Бабота Л. Долаючи людські пересуди [Про видатного діяча української культури В. Бірчака, який значний час проживав в Ужгороді] / Л. Бабота // Карпатський край. – 1991. – 6 серп. (№ 30) – С. 11-12.
2. Бірчак В. Руська читанка для III. класу гімназійної і горожанських шкіл / Затверджена до ужитку в середніх школах Підкарпатської Русі розпорядком Міністерства Шкільництва и Народної Освіти з дня 19 юлія 1922. Число 7690. – Прага: Накладом Державного видавництва, 1922. – 297 с.
3. Бірчак В. Карпатська Україна: Спомини і переживання / В. Бірчак. – Прага, 1940.
4. Бірчак В. Золота корона честі: (Пером оповідача) / В. Бірчак // Тиса. – 1994. – № 1-2. – С. 55-61.
5. Великий ілюстрований народний календар товариства «Просвіта» на звичайний рік 1923. – Річник I. – Ужгород, 1922. Накладом т-ва «Просвіта» в Ужгороді. – 132 с.
6. Галас Б. Значення мовознавчих спостережень В. Бірчака для піднесення української національної свідомості на Закарпатті / Б.Галас // Науковий збірник Товариства “Просвіта”. – Ужгород, 2000. – С. 177–181.
7. Галас Б. К. Рукописні словники першої половини XIX ст. – важливе джерело для вивчення української лексики // XIV респ. діалектологічна нарада: тези доповідей. – Київ : Наук. думка, 1977. – С. 81-83.
8. Галас Я. З історії української лексикографії на Закарпатті (XIX – до 1945 року) / Я. Галас // Мовознавство. – 1997. – № 6. – С. 37–43.
9. Геровській Г. Історія угро-руської літератури вь изображеніи Володимира Бірчака (Літературні

Найбільше лексикографічних приміток автором подано до таких творів: О. Стороженко, “Дорош” (с. 194-198) – 41 примітка; П. Куліш, “На прощи у Київ” (с. 173-174) – 25; Ю. Федькович, “Король Гуцул” (с. 188-190) – 21; Изидор Воробкевич, дума “Мурашка” (с. 168-171) – 20; М. Коцюбинський, “Харитя” (с. 54-58) – 20; Марко Вовчок, “Два сыны” (с. 37-39) – 19; Ю. Федькович, “Празник у Таков” (с. 128-132) – 15; Дніпрова Чайка, “Весна” (с. 238) – 12; “Козацька дума” (с. 116) – 11; М. Шашкевич, “Погоня” (с. 103) – 8 приміток.

Більшість слів, винесених у примітки, пояснено закарпатськими відповідниками: *бульба* = крумпля, *буля*, *рїпа* (с. 15), *кулеша* = каша з мелаю (с. 55), *каторга* = темниця, *хуртовина* = буря, *година* (с. 116), *китайка* = червоне сукно (с. 117) та ін.

Лексикографічні примітки до текстів, зміщених у “Руській читанці” (1922), засвідчують добру кваліфікацію В. Бірчака як знавця літературної мови і говірок, поширених на Закарпатті. Визначені В. Бірчаком літературно-говіркові відповідники можуть стати в нагоді сучасним діалектологам [пор.: 7], дослідникам у галузі історії становлення орфографічних, лексичних і граматичних норм української мови [пор.: 8].

Навчальні книги В. Бірчака насичені науковими фактами, які доповнюють мовознавчі розробки І. Панькевича, Ф. Тихого та інших учених про те, що українська мова – це рідна для підкарпатських русинів мова, що саме в українській літературній мові вони знайдуть надійний захист від денационалізації. Зерна цієї істини пережили холодну добу угорської окупації і дали рясні сходи після визволення Закарпаття Червоною армією, коли здійснилося віковичне прагнення закарпатських українців жити єдиною сім’єю зі своїми єдинокровними братами на сході.

У книгах В. Бірчака рядовий письменний русин міг знайти в доступній формі незаперечні докази своєї мовної спільності з усіма українцями, докази, які на вищому спеціально лінгвістичному рівні деталізовано виклав І. Панькевич у книзі “Українські говори Підкарпатської Русі і сумежних областей” (Прага, 1938).

- стремління Підкарпатської Русі, 1937) / Г. Геровській. – Унгварь-Ужгород: книгопечатня Юлія Фельдешія, 1943. – 64 с.
10. Гомоннай В., Росул В. Штрихи до портрета Володимира Бірчака – педагога / В. Гомоннай, В. Росул // Новини Закарпаття. – 1996. – 16 січ. (№7). – С. 6.
  11. Довганич О. Письменник, літературознавець, педагог, громадський діяч. До 120-річчя народження В. Бірчака / О. Довганич // Календар “Просвіти” на 2001 р. – С. 63-65.
  12. Іваньо В. Велич Карпатського краю: [Літератор, педагог, просвітянський діяч Закарпаття 20-30-х рр. XX ст. Володимир Бірчак] / В. Іваньо // Тиса. – 1994. - № 1-2. – С.61.
  13. Іваньо В. Де і коли помер Володимир Бірчак? [Вчений, педагог, письменник, літератор нашого краю загинув в Озерлагері] / В. Іваньо // Карпатський край. – 1992. – 14 січ. (№3) – С. 16.
  14. Іваньо В. Штрихи до біографії Володимира Бірчака / В. Іваньо // Закарпат. т-во «Просвіта», Закарпат. краєзнавчий музей. Редкол.: (П. Федака та ін.) – Ужгород, 1992. – С. 231-233. – Див.: Мат. наук. конф., присв. пам'яті І. Панькевича (23-24 жовтня 1992 р.)
  15. Кудрявська Л. Вечір пам'яті Володимира Бірчака: [До 40-річчя з дня смерті видатного українського письменника, вченого, громад. діяча] / Л. Кудрявська // Вісті Ужгородщини. – 1992. – 22 верес. (№ 77) – С. 1.
  16. Мишанич О. Володимир Бірчак і його книжка “Літературні стремління Підкарпатської Русі” / О. Мишанич // Бірчак В. Літературні стремління Підкарпатської Русі. – Факс. вид. – Ужгород: Патент, 1993. – С. 191 – 192.
  17. Новак С. Із неопублікованих листів Володимира Бірчака / С. Новак // Дзвін. – 1998. – №11-12. – С. 126-129.
  18. Офіцинський Р. Час – міра всіх устремлінь: (Володимир Бірчак. Літературне стремління Підкарпатської Русі (Друге доповнене видання. – Ужгород: Школьная допомоць, 1937. – Факс. вид. – Ужгород: «Патент», 1993. / Р. Офіцинський// Новини Закарпаття. – 1993. – 9 груд. (№182). – С. 5.
  19. Панчук Н. Із безвісті повернутий: [До 40-річчя трагічної загибелі дуже популярного серед інтелігенції нашого краю у 30-і роки В. Бірчака] / Н. Панчук // Закарпатська правда. – 1992. – 19 верес. (№ 79). – С.4.
  20. У літературних стремліннях : [Про Володимира Івановича Бірчака] / Мат. підготували В. Басараб, В. Іваньо // Новини Закарпаття. – 1992. – 19 верес. (№ 134-135). – С.12.
  21. Ходанич П. Зміст шкільного підручника: Руські читанки Володимира Бірчака / П. Ходанич // Сучасні проблеми мовозн. та літературозн. Міжнар. наук. конф. «Українська література в загальноєвр. контексті». – Ужгород, 2002. – Вип. 5. – С. 187 – 190.
  22. Ходанич П. М. Педагогічна та освітньо-культурна діяльність українських письменників-емігрантів на Закарпатті в міжвоєнний період (1919– 1939) / П. М. Ходанич. – Ужгород: Гражда, 1999. – 102 с.
  23. Ходанич П. М. Педагогічна тематика у малій прозі Володимира Бірчака 20– 30 років / П. Ходанич // Проблеми загальної і професійної педагогіки: Зб. наук. праць / Проблеми сучасного мистецтва і культури. – Харків: Каравела, 2000. – С. 238–243.
  24. Ходанич П. Педагогічні ідеї В. Бірчака та їх роль у розвитку освіти на Закарпатті в 20– 30-х роках XX століття / П. Ходанич // Проблеми відродження і національного розвитку. – Ужгород, 1999. – С. 198–204.

Белей Марианна

ЗНАЧЕНИЕ УЧЕБНИКА “РУСЬКА ЧИТАНКА” В. БИРЧАКА В ФОРМИРОВАНИИ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКОВОГО СОЗНАНИЯ УЧАЩИХСЯ

Аннотация. В статье исследуются языковые и лингводидактические аспекты учебника В. Бирчака “Руська читанка” (1922), определяется значение книги для формирования украинского языкового сознания учащихся и закрепления украинского литературного языка в Закарпатье в 20-40-х годах XX ст.

Ключевые слова: украинское этническое сознание, язык в школах Подкарпатской Руси, учебник по литературе, воспитательная направленность книги для чтения, лексикографические примечания, В. Бирчак.

Belei Marianna

VALUE OF TEXTBOOK OF “RUSKA CHYTANKA” BY V. BYRCHAK IN FORMING OF UKRAINIAN LANGUAGE CONSCIOUSNESS OF PUPILS

Summary. A language and language-didactic aspects of textbook by V. Byrchak “Ruska chytanka” (1922) are investigated in the article, the value of book for forming of Ukrainian language consciousness of learners and strengthening of literary Ukrainian in the Transcarpathia in 20–40th XX century is cleared up.

Keywords: Ukrainian ethnic consciousness, language in the schools of Transcarpathia, literary textbook, educational bent of the book for reading, lexicographical notes, V. Byrchak.

Белей Мар'яна Андріївна – аспірантка кафедри української мови УжНУ, учителька.